

České enklávy v éře globalizace

Hana Marešová

Úvod

Při pohledu na současnou globalizovanou společnost se proměňuje i pohled na život jednotlivých kultur a komunit, které přestaly být v důsledku propojení světa prostřednictvím internetové sítě izolovanými enklávami. Tento pocit se umocnil i v posledních dvou letech v důsledku celosvětové pandemie Covid-19, kdy musely prostřednictvím online nástrojů komunikovat celé podniky, školy i státní zařízení. To se projevilo i na komunikaci mezinárodních společností a vlád současných zemí. To jen umocnilo dnes již všudypřítomný (s výjimkou odlehklých izolovaných kultur) pocit globální vesnice, a to v poměrně historicky krátké době.

Současná populace tak má již jiný pohled na místo člověka na Zemi, nežli tomu bylo u generací ještě poměrně nedávných, jejichž příslušníci stále ještě žijí, nicméně vyrůstali za dramaticky odlišných podmínek co do propojení a komunikace komunit a kultur navzájem. Vzniká proto nový kulturní rámec, v jehož souvislosti se také proměňuje pojem občanství, které bylo dosud ponejvíce chápáno jako členství v určitém regionálním (např. státním) útvaru. Z tohoto úhlu pohledu se také nacionalismus, který v 19. století vedl ke vzniku samostatných národních států založených na základní podstatě společného jazyka a kultury, stává v této globalizované, postnárodní době zvláštním fenoménem. I světové dění a rozhodování vlád se dnes již dostalo na nadnárodní úroveň, jsme jako český národ součástí většího nadnárodního celku Evropské unie. Zároveň se řada problémů společnosti i environmentálních problémů vzniklých v důsledku klimatických změn přesouvá na nadnárodní scénu – dnes již např. není možné z izolovaného národního pohledu řešit migraci či globální oteplování.

Proměňuje se i pohled na národní jazyk – mít vlastní jazyk jako symbol národa začíná být v globální vesnici nepraktické, s tímto přístupem je obtížná dohoda např. s partnery v Evropské unii, a také v důsledku existence internetu není už bezpodmínečně nutné zachovávat češtinu v enklávách v zahraničí, neboť komunikace s rodnou zemí a rodilými mluvčími může probíhat online.

1 K historickým souvislostem vzniku českých enkláv

Příčiny vzniku českých enkláv v zahraničí lze nalézt už v době nejstarší, v době formování české státnosti, a to zejména od 13. století, kdy se čeština stává komunikačním jazykem v zemi. Nicméně ve stejné době vznikají tlaky na rozlohou poměrně malý státní útvar českého království, ať už to byl politický tlak ze strany Franské říše v dobách nejstarších, tak pak aspekty germanizace a rekatolizace, které na dlouhá staletí ovlivnila v důsledku vlády Habsburků od 16. století. Tyto tlaky vyvrcholily porážkou českých stavů po bitvě na Bílé hoře v roce 1620, která zapříčinila první velkou vlnu emigrace česky mluvících obyvatel země do zahraničí. Pokračující germanizace pak vedla v 19. století k odporu českých zemí a ke vzniku českého národního obrození, jehož cílem bylo oživit český jazyk, kulturu a národní identitu. Nicméně revoluce v Praze roku 1848, usilující o liberální reformy a autonomii Koruny české v rámci rakouského císařství, byla potlačena. Teprve během rozpadu habsburské monarchie na konci 1. světové války nakonec vznikla v roce 1918 Československá republika v čele s prezidentem Tomášem Garriguem Masarykem, čímž úspěšně uzavřela staletí trvající boj Čechů za vlastní národní stát. Nicméně přicházející druhá světová válka obnovila v tehdejším Protektorátu Čechy a Morava od roku 1939 germanizační snahy a tzv. konečné řešení české otázky vedlo k násilnému vysídlování neponěmčeného českého obyvatelstva, dle historických údajů se jednalo o cca 15.000 obyvatel, kteří byli takto vysídleni.

Poválečné uspořádání Evropy pak vedlo k přičlenění Československa do součásti bloku „sovětských satelitů“ a ke komunistickému převratu, která vedla jak v roce 1948, tak v roce 1968 po okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy k další vlně emigrace, podle historických údajů se jednalo přibližně o 300.000 lidí.

Sametová revoluce proti komunistickému režimu v roce 1989 přinesla uvolnění politických poměrů a možnost pro obyvatele v roce 1990 vzniknuvší České a slovenské federativní republiky možnost volně cestovat po světě, což opět vedlo k vystěhování části obyvatel, tentokrát ponejvíce z pracovních či ekonomických důvodů. Hlavními důvody emigrace se tedy stávají zejména aspekty vyšších výdělků či lepšího sociálního zabezpečení.

2 Emigrační vlny českých obyvatel z náboženských důvodů

V roce 1547 dochází k prvnímu masovému exodu, a to z náboženských důvodů v důsledku násilné rekatolizace, byla to zejména českobratrská emigrace po porážce stavovského odboje v roce 1547. Její kroky vedly do Polska a Poznaně.

Druhá masová vlna emigrace nastupuje po bitvě na Bílé hoře v roce 1620, kdy dochází k postupnému odchodu nekatolíků. Nejprve odcházeli šlechtičtí účastníci, poté protestanští kněží a učitelé, pak měšťané a pak celé rodiny. Podle pamětí *Vilém Slavaty z Chlumu a Košumberka* odešlo do zahraničí celkem 36 000 protestantských rodin. Byli mezi nimi Jan Ámos Komenský (Komenský), Pavel Skála, Pavel Stránský, Václav Hollar, Karel starší ze Žerotína. Hlavním útočištěm se stalo Sasko, Slezsko, Uhry a Polsko. Vyhnanci se rozptýleně usadili v Sedmihradsku, Rusku, Švédsku, Dánsku, Holandsku, Anglii, příp. v menších počtech i jinde.

Třetí vlna náboženské emigrace v polovině 17. století vedla především do Saska, Slezska a Pruska, kde měli obyvatelé své příbuzné z předchozích emigračních vln. Podobná situace i nastala v souvislosti se čtvrtým proudem náboženské emigrace v 18. století, jakožto reakce na jezuitský protireformační teror za teroru Karla VI. (1711-1740), emigrace opět vedla zejména do Saska, Slezska a Pruska.

Pátý emigrační proud podnítila výzva pruského krále Fridricha II. ke kolonizaci pruského území, agitaci u Čechů vedl kazatel Jan Liberda. Po několika letech v Münsterbergu v Pruském Slezsku (dnes Žembice v Polsku) se proud rozdělil. Zůstali jen luteráni, členové Církve bratrské se připojili k novým emigrantům z Čech a založili na území dnešního Polska Velký Tábor a později i Malý Tábor, Čermín a Veronikapól. Kromě Sycovska se usadili také na Střelínsku, kde vybudovali osady Husinec a Poděbrady. Další část dosáhla Opolí a vybudovala Bedřichův Hradec a Lubín, protestantská migrace osídlila i další místa. V 19. století pak byla ještě založena města Zelov a Kucov (na území dnešního Polska).

3 Emigrační vlny českých obyvatel v důsledku zemědělské kolonizace

Emigrace v důsledku zemědělské kolonizace je typická pro celé 19. století. Od pol. 19. století narůstá také masové vystěhovalectví do velkých průmyslových center v Evropě i v zámoří. V této době dochází zejména k zakládání českých vesnic v rumunském Banátu (od 20. let), na žádost místního vojenského velení jako opatření proti turecké expanzi na Balkáně. Na rumunském území Češi vybudovali vesnice: Svatá Helena, Biger, Rovensko, Eibenthal, Šumica a Nová Ogradina, na území Vojvodiny (Srbsko) Ablián nebo Češko Selo, Veliký Bečkerek a Velké Srediště.

V letech 1861-1865 se stěhovaly české (i německé) rodiny z českých zemí na Krym. Vznikly nové české vesnice Čechohrad a Bohemka a česko-německá vesnice Alexandrovka. Několik českých rodin se usadilo i v dalších obcích bývalé Tauridské gubernie. V letech 1867-1868 vyzvala ruská vláda české osadníky ke kolonizaci černomořské oblasti. Ti se soustřeďovali zejména v osadách Metodějvka, Kyrilovka, Vladimirovka, Glebovka, Aderbijevka, Tekos, Těšeb, Anastasijevka, Pavlovka a Varvarovka. V letech 1868-1874 docházelo k emigraci do Volyňské gubernie (dnešní Ukrajina), kde bylo možné koupit levnou půdu od polských statkářů. Zde vzniklo více než 50 českých vesnic: v okrese Dubno např. Podhájce, Mirohošť, Sedmiduby, Záváli, Straklov, Malin; v okrese Rovno Hlinsko, Hrušvice a Kvasilov; v okrese Luka Teremno, Borjatín, Hubín, v okrese Vlodurovolyn Kupičev; v okrese Ostroh Hulč, Bludov, Antonovka atd. První českou osadou na Volyni byla obec Luthardovka (1863), kterou založilo 17 rodin potomků náboženských exulantů, kteří sem přišli z Polska.

Emigrace v důsledku zemědělské kolonizace se projevila i na území bývalé Jugoslávie, kde vznikly tři české jazykové ostrovy: v Chorvatsku, Vojvodině a Bosně a Hercegovině. Další čeští emigranti zakotvili v Srbsku, Slovinsku a na dalmatském pobřeží. Nejstarší českou osadou v Chorvatsku bylo Ivanovo Selo, které Češi osídlili v roce 1826 (dnes součástí obce Grubesno Polje v Bjelovarské oblasti sv. od Záhřebu), dále např. pohraniční obec Veliki Zdenci. Na jihozápadě Chorvatska je nejsilnější koncentrace českého vystěhovalectví v okolí Daruvaru.

Po hospodářské krizi na konci 50. let 19. století vznikla možnost získat půdu v západní části USA. K eskalaci migrace tímto směrem přispělo snížení nákladů na dopravu zavedením parníků. Tato emigrační vlna dosáhla vrcholu v 80. letech 19. století. Šlo především o vystěhovalectví do zemědělských oblastí, kde postupně vznikaly české osady: v Texasu například Novohrad, Morava, Praha, Velehrad a Vyšehrad, v Nebrasce Praha, Bruno nebo Kovanda, ve Wisconsinu Slovan, Mělník, Krok, Plzeň, dále např. v Iowě. Nejpočetnější komunity jsou dnes soustředěny ve velkých městských aglomeracích – Chicagu, New Yorku, Los Angeles, Washingtonu, dvojměstí St Paul/Minneapolis a ve státech Texas, Illinois, Kalifornie, Wisconsin, Minnesota a Nebraska (zde nejpočetnější etnickou komunitu v poměru k celkovému počtu obyvatel státu (6,2 %).

Na rozdíl od rozptýleného osídlení v USA se česká emigrace do Rakouska soustředila do Vídně, zejm. šlo o řemeslníky a dělníky v dělnických profesích. Vídeň se stala po Praze druhým českým kulturním centrem.

Od poloviny 19. století začala emigrace českých řemeslníků, obchodníků a zejména dělníků, později i inženýrů. Nejvýznamnějšími centry krajanů byly v Německu Drážďany, Sasko, Lipsko, Berlín, Hamburk, Brémy a zejména průmyslové oblasti Porýní a Vestfálska. Od 90. let 19. století pak převažoval příchod horníků a profesí souvisejících s hornictvím zejména do Francie (Pas-de-Calais, Nord, Moselle, Meurthe-et-Moselle), Belgie (Hainaut, Liège a Limburg), Švýcarska, Holandska a Anglie.

V letech 1872-1875 odcházely skupiny obyvatel také do Latinské Ameriky. Z Broumovska a Police nad Metují zejména do jižního Chile, kde bylo založeno město Nueva Braunau. Na počátku 20. století odcházeli Češi do Argentiny, většinou do Buenos Aires a okolí, zde zejména do oblastí Berisso, Veronica, Avellaneda, dále vznikla silná česká zemědělská kolonie v severoargentinské provincii Gran Chaco v okolí města Presidencia Roque Saenz Pena (v roce 1937 zde žilo asi 5 000 Čechů). V Brazílii je od 90. let 20. století nejvíce Čechů soustředěno ve státech Sao Paulo, Paraná, Santa Catarina a Rio Grande do Sul. Během 2. světové války a v poválečných letech se Češi podíleli na rozsáhlých kolonizačních projektech pod vedením Jana Antonína Bati. Byla zde založena města Bataguas, Bataipora, Batatuba.

Novodobá diaspora po roce 1990 byla ovlivněna zejména odchodem mladých lidí nikoli ze sociální nouze nebo přímo z politických důvodů, ale kvůli potřebě zahraničních zkušeností (studium, práce, osobní rozvoj atd.). Po rozdělení Československa v roce 1993 vznikla nová skupina zahraničních Čechů, současné odhady počtu osob českého původu se aktuálně pohybují kolem 2,5 mil. osob českého původu v zahraničí (dle OSN, 2019), z toho dle OSN bylo v roce 2019 celkem 911.388 osob narozených na území Č(S(F))R nebo s českým občanstvím).

Závěry

Česká populace dnes roztroušena po celém světě, největší počet obyvatel českého původu najdeme v USA. V důsledku asimilace v 3. generaci emigrantů mizí v zahraničí klasické české enklávy 18. a 19. století, které charakterizovaly zejména vyučovací jazyk čeština ve školách, bohoslužby vysluhované v češtině, kulturní a náboženské odlišnosti, distanc k jiným národnostem či odlišnému náboženství, sňatky pouze mezi členy enklávy apod., zbytky těchto enkláv se v 21. stol. Dochovaly např. v Polsku nebo Rumunsku. V důsledku online internetové komunikace nejsou zahraniční Češi již zcela odtrženi od původní země a národního jazyka. S nárůstem prvků globalizace začínají být potřeba národního jazyka a pocity nacionalismu v zemích emigrace nepraktické. Dnešní české komunity stýkající se v zahraničí jsou tedy založené na dobrovolnosti a spojují je charakteristické prvky podporující povědomí o původní zemi (např. existence českých center v zemi, víkendová výuka češtiny, společné akce a kulturní aktivity, online aktivity, existence sociálních sítí na podporu komunitního života).

Tento článek byl podpořen projektem NAETINEM (Reflection of National and European Identity in the New Millennium) č. 2019-1-CZ01-KA203-061227

Literatura

- Marešová, H. *Jazyk české enklávy v polském Zelově, Univerzita Palackého v Olomouci, 2001.*
- Vaculík, J.: *Češi v cizině 1850–1938.* Masarykova univerzita, Brno 2007;
- Vaculík, J.: *České menšiny v Evropě a ve světě.* Libri, Praha 2009;
- Semotanová, E. – Cajthaml, J. a kol.: *Akademický atlas českých dějin.* Praha 2014, 2. akt. vydání 2016;
- Semotanová, E. – Zudová-Lešková, Z. – Močičková, J. – Cajthaml, J. – Seemann, P. – Bláha, J. D. a kol.: *Český historický atlas. Kapitoly z dějin 20. století.* Praha 2019.

Zdroje:

- <https://www.stoplusjednicka.cz/zkaza-ceskeho-naroda-byl-vyhlasen-protektorat-cechy-morava>
- <https://g.cz/nejhezci-praha-stoji-uprostred-texasu/>
- <https://radiozurnal.rozhlas.cz/v-ceskych-vesnicich-na-volyni-uz-neziji-temer-zadni-cesi-pamatky-na-ne-tu-ale-7959827>
- <https://www.tyden.cz/rubriky/zahranici/evropa/vztahy-ruska-a-vychodni-evropy-poznamenany-zasti-147077.html?showTab=nejctenejsi-3>
- <https://archiv.krajane.net/articleDetail.view?id=2083>
- <https://archiv.krajane.net/articleDetail.view?id=2083>
- https://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/krajane/krajane_ve_sвете/historie_krajanu/historie_krajanu-index_12.html
- <https://www.cestikrajane.cz/#single/0>